

25804

JAN 27 1987

**ВІСТІ  
КОМБАТАНТА**

Рік 1986 Торонто — Нью Йорк — ч. 5-6 (145-146)

УНА - КЛІВЛЕНД, ОНТАРІО  
Ім'я Л. Бурманського

2580.4

Дар: 31. 1. 1987  
В-во

**СТАТТІ ПРИСВЯЧЕНІ ПАМ'ЯТІ  
Д-РА ЛЮБОМИРА О. ОРТИНСЬКОГО**

Торонто — Нью Йорк

## Від Редакції



\*7.6.1919

†22.7.1961

сті“, він зумів створити атмосферу довір'я і співпраці. На жаль, смерть перервала його творчу працю. Хоч Любомир Ортинський відійшов від нас тому чвертьстоліття, результати його праці й ідеї залишилися між нами.

Для відзначення пам'яті Любомира Ортинського в цьому числі поміщуємо деякі його думки.

Цього року минуло 25 років від смерти Любомира Ортинського, першого співредактора журналу „Вісті комбатанта“, якого 25-ліття ми теж відзначали. Ортинський був редактором журналу „Вісті“ і в новому об'єднаному журналі з „Комбатантом“ — „Вістях комбатанта“ — приніс свої ідеї, які стали дороговказом для нашого журналу: служити інтересам і потребам комбатантів та забирати голос у громадських і політичних справах цілої української громади в поселенні.

Добро цієї громади і допомога українському народові в боротьбі за свою незалежність були й залишилися незмінною основою змісту нашого журналу. У цьому велика заслуга Любомира Ортинського. Як голова Братства кол. вояків 1-ої УД УНА та редактор його органу „Ві-

Іван Кедрин

## Д-Р ЛЮБОМИР ОРТИНСЬКИЙ

Любомир Ортинський, що мав тільки 42 роки, коли помер, був одним із найкращих громадсько-політичних активістів, із найповажнішими кваліфікаціями, потрібними для лідерства. Він мав не тільки високу загальну й політичну освіту, гарну поставу, дзвінкий голос, хист журналіста і промовця та кипучу енергію, що не дозволяла йому ні на хвилину спочити, але й ту найбільшу прикмету, що нею можуть пишатися тільки одиниці: не стояв на місці, а невпинно розвивався, вчився, ріс.

Знавши вже в Європі добре англійську мову, Любомир Ортинський довів тут те знання до перфекції. Бувши з професії журналістом, він змінював тематику відповідно до своїх щораз ширших заінтересувань. Виходячи завжди з погляду інтересів української визвольної політики, він найбільш цікавився членством УРСР в Об'єднаних Націях і можливостями використання терену ООН для української державницької справи. Його погляди були інколи контрверсійні, не всі з ними погоджувались, і автор цих рядків належав до тих, які не раз йому перечили. Але це була завжди така дискусія, якої треба, щоб з'ясувати проблеми української політичної думки, відсувати набік непорозуміння та ставити крапки над „і“. Коли нема такої суперечности думок, тоді є застій, примітивізм, сервілізм або демагогія. Любомир Ортинський був одним із фанатичних ворогів усіх тих чотирьох лих громадсько-політичної думки і таким же фанатичним звеличником — підтягання її на вищий рівень, без уваги на популярність киданих гасел і популярність власної особи. Тому він і мав противників, яких не може не мати ніякий вартісний журналіст, ніякий громадсько-політичний активіст. Але однодумці й неоднотомці признавали йому одно: логіку аргументації, вивчення проблем за їх джерелами та джентелменство в дискусії і лояльність у співпраці.

Ставши, мабуть, найкращим українським знавцем відносин в Об'єднаних Націях, де був, як представник „Свободи“, і стежачи в дослідному Інституті „Пролог“ постійно за — шестимовною — пресою та політичною літературою, що стосуються проблем Сходу Європи, зокрема за підсоветським друкованим словом, Любомир Ортинський мав ще одно поле особливого зацікавлення й особливого сантименту: справи війська й комбатантської організації. Бувши головою Управи Братства кол. вояків І Української Дивізії УНА, він перебував у самому центрі проблем, пов'язаних з життям, думками і ролю колишніх вояків-українців, які боролись в різних війнах і в різних українських та чужих військових формаціях, проте об'єднані спільною українською визвольною ідеєю. Він розумів аномалію існування кількох комбатантських організацій з власними пресовими органами, але знав і відчував, що на цю аномалію склались причини не тільки органічно-історичного, але й психологічного характеру, з якими треба рахуватися, бо людська вдача з її слабостями — це найделікатніший інструмент, особливо, коли йде про завжди перечену еміграцію, яка наче плекає культ партикуляризму — в прерізних ділянках. Коли Головна Управа Братства кол. вояків І Дивізії УНА врешті 6 листопада 1960 р., а поширена конференція Братства з Крайовими Управами ЗДА й Канади з 19 березня ц.р. рішили видавати спільний орган централь ОБВУА і Братства, то була в цьому левина заслуга Любомира Ортинського. З найбільшим захопленням

він взявся за співредагування і оформлення 120-сторінкового числа цього нового комбатантського органу і до останніх хвилин свого життя вірив у правильність того діла та в помилковість тих, що витрачають енергію й гроші на роздріблені, а не спільні дії.

.....

Любомир Ортинський вийшов з українського підпілля і мав всі завдатки на українського державного мужа.

(„Свобода“ 27.VII.1961 р.)  
(Скорочено)

## НЕ ДОПУСТИМ ДО „ЛЬОКАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМУ“

*Думки Любомира Ортинського про видавничу діяльність  
Братства кол. вояків 1-ої УД*

**„Затримуватись на теперішньому етапі і заклепитись у рамках, визначених приналежністю тільки до одної формації широкого фронту українських збройних змагань, було б застоєм і могло б допровадити до своєрідного ‘льокального патріотизму’ нашої формації, могло б прислонити нам ширші горизонти на потреби і наші обов’язки супроти цілоти українського комбатантського життя і його видавничої діяльності.“**

Одинадцять років ми видавали „Вісті Братства кол. вояків 1 УД УНА“ бо вважали, що ситуація яка заіснувала після Другої світової війни навколо Дивізії, що труднощі й дискримінація, з якою зустрічалась наша військова формація і її члени, серед своїх і чужих, вимагають від нас публічної документації фактів про нашу формацію і її вояцтво [...]

[...]Йшлося про дуже засадничу справу: про те, щоб шляхетну, крицево чисту настанову тисячей українців Дивізії, передовсім молоді, її боєготовість за українську справу і вояцьку смерть тисячей поляглих наших товаришів *вписати на властиве і заслужене конто нашої історії* і в цей спосіб збагатити ними нашу традицію збройної боротьби за українську державу.

[...]Майбутній розвиток можливий по лінії загально-українських комбатантських інтересів. Затримуватись на теперішньому етапі і заклепитись у рямцях, визначених приналежністю тільки до одної формації широкого фронту українських збройних змагань, було б застоєм і могло б допровадити до своєрідного „льокального патріотизму“ нашої формації, могло б прислонити нам ширші горизонти на потреби і наші обов'язки супроти цілоти українського комбатантського життя і його видавничої діяльності. Суть, велич, а разом і сила українських визвольних змагань лежить в їх традиційності і послідовності, в запевненій „зміні варті“, в сукупності різnorodних фрагментів боротьби, що всі вони навіяні цією самою метою.

В конкретному випадку еміграційного комбатантського життя це означає, що нам треба ліквідувати мозаїку виявів комбатантської видавничої діяльності та де лише можна шукати і знаходити співпрацю і сильну дію з нашими старшими чи молодшими товаришами... В першу чергу це стосується комбатантського сектора і його видавничої справи, де наш вклад є потрібний і можливий.

(„Вісті комбатанта“ ч. 1)

**Д-р Любомир Ортинський**  
поручник 1 УД

## **ПЕРША УКРАЇНСЬКА ДИВІЗІЯ НА ТЛІ ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

*(Передруковуємо із збірника „Броди“ 1951 р.  
Думки актуальні все ще і тепер.)*

### **I**

Українські Визвольні Змагання першої світової війни, хоч не увінчалися конкретною перемогою у формі незалежної української держави, все ж сконкретизували остаточно українську політичну ідею, в ім'я якої поведено на чотирьох окупаційних територіях України перманентну визвольну акцію.

Залежно від політичної зрілості поодиноких віток народу й від політичної доцільності, визвольна дія українського народу набрала різних форм, будучи zarazом одноставною у своїм змісті і головній меті. Вона велася в першій мірі в підпіллі, існувала не тільки як абстрактне поняття, але як діючий суверен із своєю питоменною рачією стану зі всіма висновками, що впливають із цього факту.

Головною ціхою української національної революції тих часів є її орієнтація на власні сили. Скрахували утопійні надії на солідарність чи поміч всяких інтернаціональних „ізмів“. Постава, що її зайняли до українських визвольних змагань партії наших сусідніх народів, споріднені з українськими партіями, була в першій мірі егоїстична й керувалася вже навіть не національними, а просто шовіністично-імперіялістичними інтересами своїх державних центрів, забуваючи про гасла й принципи, що їх мали вони на своїх партійних стягах та в політичних програмах. Треба було цілого ряду політичних штовханів і розчарувань, щоб українство зрозуміло ілюзійність розрахунків і надій на чужу поміч і стало на правильний шлях визвольної політики. Концепція орієнтації на власні сили стає в період між двома світовими війнами панівною в українському політичному світі й твердо вкорінюється в українську масу, в першій мірі на Західніх Землях. Ідея національного визволення, ідея української самостійної соборної держави, що її треба виробити таки самому українському народові, не чекаючи ласки окупанта і не узалежнюючи її постання від великодушності тих чи інших союзників, стає тепер політичним вірую патріотичного українського суспільства. Родиться гаряче бажання дії, що її найсильніше відчуває українська повоєнна молодь. Молода українська людина, що вже не встигла пережити Визвольних Змагань і з заздрістю й докором дивилася на батьків, що мали змогу в рідних військових формаціях вести боротьбу за українську державу, прагнула виявити себе в новій дії, прагнула рушниці й знання нею орудувати, бо знала, що це одинокий шлях до волі й її певна запорука.

Цим бажанням української молоді ставили окупанти непрохідну греблю політичних і адміністраційних заборон. Бо хоча й інші ділянки українського суспільного життя становили собою ціль завзятих нагінок окупаційних властей, все ж ні одна з них не була так радикально паралізована, як саме військава.

Обидві сторони, окупант і окупований, розуміли, про що йдеться.

Українські політичні й колишні військові частини старалися протидіяти намірам ворога, одначе їх протидія була дуже обмежена й постійно паралізована нищівними ударами окупантських адміністрацій. Для ілюстрації перегляньмо коротко окупаційні зони України й можливості ставити в них якунебудь військову роботу.

Большевицький режим у Советській Україні наперед виключив усяке національно-військове виховання. До половини 1920-их років скасовано окремі українські частини, й українські вояки були порозкидані по цілому Советському Союзі й ґрунтовно перемішані з іншими чужонаціональними елементами. Червона армія була одним із засобів большевизації й русифікації немосковських народів. Залишився отже розрахунок на вишколення вояцтва, яке, якщо б зуміло

зберегти достатньо українську національну свідомість, посилило б помітно український військовий потенціал.

Все це були одначе тільки великі невідомі, і, як довела практика другої світової війни, тільки відносно малий відсоток вояків у Совецькій Україні знайшов собі місце в українських лавах. Склалися на це в першій мірі об'єктивні причини, а саме: перекидання частин з великим відсотком українців на Далекий Схід, ґрунтовне перемішання українців-бійців з іншонаціональними бійцями ССРСР тощо.

Ще гірше виглядала справа під польською окупацією. Польська влада поставила собі за завдання цілковиту демілітаризацію українського населення. Почавши з тридцятих років не приймано до служби в польському війську української академічної молоді, позбавляючи тим самим цілі річники будь-якого військового вишколу. Нечисленні українські старшини армії УНР і тих кілька старшин з Західніх Земель, що, не затративши національного обличчя, були ще до якогось часу толеровані на другорядних становищах в польській армії, ні в якому випадку не могли змінити цієї не вигідної ситуації. В останні роки перед війною польська адміністрація пішла так далеко, що виключила від військової служби вже не тільки академічну молодь, але й свідомий сільський елемент. Після закриття Пласту в 1930 році робив ще спробу з „Лугами“ Р. Дашкевич, але й ті незабаром теж стали предметом нагінки органів польської поліції. В усякій, навіть наскрізь невійськовій, чисто спортивно-тіловиховній роботі вбачали поляки загрозу існуванню польської держави, намагання „відірвати частину від цілоти“ і ставили їй перешкоди.

Про дві останні окупації, румунську й чеську не доводиться окремо говорити, бо панували там ідентичні з польськими відносини.

Існувала ще велика група колишніх вояків-емігрантів. Більшість їх жила в Польщі, решта розбрелася по світі, творячи в Чехії, Німеччині й Франції значні українські колонії. З тих емігрантських груп тільки порівняно дуже мала частина зуміла знайти пристановище для себе при польській чи інших арміях, де мала сяку-таку змогу зберегти чи навіть побільшити своє військовоє знання. Все це були одначе дуже рідкі випадки. Переважна більшість колишніх вояків була змушена серед найнесприятливіших умов заробляти на прожиток, стоячи під вічною загрозою бути позбавленою права на побут, як це напр., було в Польщі. Важкі умовини життя ущерблювали їхнє здоров'я й відштовхували від військової справи. Одного тільки не встигли їм забрати еміграційні злидні — їхнього подивугідного запалу й готовости до боротьби за українську державу. Багато з них поповнило ряди УПА і Першої Української Дивізії. Досвід одначе показав, що, поминаючи війнятки, їхні фізичні дані й військовоє знання не відповідали вимогам модерної війни та вони не зуміли, головню коли йде про Дивізію, відіграти тієї ролі, про яку мріяли десятки років. Ясно, не з їх вини, а з чисто об'єктивних причин.

Так у загальних рисах представлявся військовий відтинок напередодні другої світової війни. Поминаючи нечисленні вийнятки, військова сторінка українського народу являла собою незвичайно вбогий стан. Він зводився до того, що українська молодь, головна позиція українського воєнного потенціалу, була засуджена окупантами на цілковиту неписьменність у військовій справі, і що більше, на ефемінацію чи навіть фізкультурну нерозвиненість у Польщі або на денационалізацію й яничарство в Советській Україні.

Тому що легальні українські представництва на Західніх Землях не мали змоги впливати на зміну такого невідрадного стану, увесь тягар протидії й можливої зміни цих відносин на тому, так важливому для справи національного визволення відтинку, лягав на українське підпілля — ОУН.

Гідними зафіксування в історії українського війська залишаться ті наполегливі заходи українського підпілля 30-их років, що прагнули дати за всяку ціну молодій українській людині, попри політичну освіту, ще підстави військового вишколу. Нині, з перспективи півтора десятка років, а то й більше, може навіть з легкою усмішкою згадуємо всі ті вишколи, науки стрілянь по ярах і відлюдних пустирях. Але тоді це не були жарти, ані вияви молодечого темпераменту, розбурханого читанням Карла Мая. Це якраз були відрухи оборони перед військовою неписьменністю й фізкультурним нидінням, що його призначив для молодого українського покоління окупант. Не від речі теж згадати не надто милі судові наслідки у випадках відкриття таких вправ польською поліцією.

Скільки одначе ідеалізму й посвяти не клала б українська молодь в усі підпільні вишколи, вони, крім морального значення, не були в силі змінити наявного невідрадного стану, що панував на військовому відтинку. Робили ще закордонні чинники підпілля заходи в напрямі приміщення певної кількості української молоді при західньо-європейських арміях, заходи, що увінчалися дуже малими успіхами. На коротку хвилю здавалося, що Карпатська Україна стане вишкільним табором, і тому всю енергію спрямовано на будову вишкільних центрів там таки. Події весни 1939 року, окупація Карпатської України мадярами, перекреслили всі сподівання.

Тим часом політична ситуація літа 1939 ставала з кожним днем гарячіша. Йшла гостра протипольська кампанія, годі одначе було передбачити, чи німці не підуть далі за польський східній кордон і не заатакують Советського Союзу. Виглядало, що наближається довго очікувана хвилина політичних змін на Сході Європи, а це знову ж змушувало українську сторону за всяку ціну вплестися в грядущі події і взяти в них найактивнішу участь. Передумовою ж її була наявність українських військових частин, хай і як малих у початках. Керуючись саме цим моментом, закордонний провід ОУН рішив вста-



новити військову частину, що становила б зв'язок майбутніх українських військових формацій. Таким чином постав т. зв. Легіон полк. Сушка.

Загально відомо, що існував він дуже коротко і з хвилиною заключення німецько-більшевицького союзу мусів зникнути з лиця землі. Хоча цей легіон ані своєю чисельністю, ані боєдатністю не являв собою майже ніякої бойової сили і був заледве в стадії організації, його значення полягає в тому, що дав він початок, на порозі другої світової війни, легіоновій політиці, що згодом ще раз повторилася в 1941 році і знайшла своє найяскравіше застосування в факті створення Першої Української Дивізії.

Легіонова політика притаманна визвольній дії поневолених народів. Переткана нею в першій мірі визвольна політика польського народу; використовували її в першій світовій війні й чехи, а в другій світовій війні майже всі поневолені німцями й більшовиками народи, утворюючи свої легіони по одній чи другій стороні. В обидвох випадках, в першій і другій війнах, принесла вона тим народам чималі успіхи: розпропагувала справу національного визволення перед західнім світом, корисно впливала на рухи спротиву на окупованих землях, та врешті з хвилиною вступу на рідні землі, ставали легіони ядром, навкруги якого розбудовувано національні армії.

Дві справи зроблені українцями в першій світовій війні, створення УСС і дивізії Синьожупанників, принесли великі користі українській визвольній справі, стаючи зв'язком УГА й посилюючи ударну силу української армії.

З того виходить, що концепція творення легіону при чужих арміях — політичний крок в засаді позитивний і припустимий, під умовою одначе, що попереджують його обосторонні договори, а якщо з тих чи інших причин нема чітко устійнених обосторонніх зобов'язань, безсумнівно очевидно мусить бути тотожність цілей, що за них обидва партнери воюють, як і мусить бути наперед виключена можливість ужити легіон всупереч природнім інтересам сторони, що його виставляє. Ні в якому випадку не сміють легіони стати знаряддям, що могло б бути звернене проти власного народу. Завданням відповідального політичного проводу є саме предбачити всі можливості й виключити зі сфери можливого все, що могло б попасти в колізію із власною політичною цілеспрямованістю.

Як говоримо про українську легіонову політику, слід з'ясувати питання, хто й чому був українським партнером при виставлюванні легіону. В обох випадках, щєбто в першій і другій війнах були ними німці. Причини створення УСС по австрійській стороні не потребують ближчого пояснення. Поминаючи характер австро-угорської монархії, що, як відомо, була багатонаціональною державою й за певнювала народам, які входили до її складу більшу чи меншу авто-

номію, склад сторін, що воювали, був того порядку, що українська визвольна акція вміщалася тільки й виключно по стороні Центральних Держав, головню в першій стадії війни.

Ближчого вияснення вимагає одначе факт творення українських легіонів по німецькому боці в час другої світової війни.

Починаючи від Визвольних Змагань 20-их років не знаходила воююча національна Україна найменшого зрозуміння, не говорячи вже про поміч, серед народів Середньої й Західньої Європи для боротьби з большевизмом. Не тільки що не зрозуміли її Англія, Америка чи Франція, але навіть безпосередні сусіди Советського Союзу, які були під прямою загрозою советського імперіялізму, не мали зрозуміння для української боротьби і своєю поставою супроти українців, що їх мали на своїй території, виключали можливість протибольшевицької співпраці на майбутнє. Візьмім для прикладу Польщу. Після заключення ризького договору опанувало поляків своєрідне політичне запаморочення. Вони стали вмовляти в себе, а потім і повірили, що вони європейська потуга і що нічого не може статися в Європі без їхньої згоди. В тому ж стилі поведено внутрішню політику супроти національностей, в першій мірі супроти українців. Під духовим покровом теоретиків покрою Грабовського пішла повною парою політика „на знищене Русі“ з усіма її (політики) дивовижними варіантами. Всі знаємо її прояви та й її кінець. Включно до нинішнього уряду советської Польщі. Безпосередні її наслідки — це відсутність якоїнебудь можливості українсько-польської співпраці на протибольшевицькому відтинку.

Не зрозуміли і не старалися зрозуміти большевицької загрози і західньо-європейські держави. Їх годувала большевицька пропаганда потьомкінськими селами, а добродушні дженгелмени давали себе обдурити агентам „Інтуриста“ і виписували захоплені репортажі про щасливе советське життя в той час, як мільйони гинули на Україні голодовою смертю. Чи можна було багато сподіватися від урядів народних фронтів Блюма? Хто ж тоді був в Європі, хто б хоч трохи здоровіше дивився на дійсність і на грядучу небезпеку з боку Советського Союзу?

Практично залишилася єдина Німеччина, що, хоч і після програної війни, все ж не стратила ще значення європейської потуги. Тому що Німеччина ставилася рішуче вороже до большевизму, українці мимоволі дивилися на неї як на свого потенційного союзника на випадок конфлікту.

Пусті й необгрунтовані закиди про хронічне українське германофільство й ідеологічну спорідненість поміж українським націоналізмом та німецьким націонал-соціалізмом. Воно правда, що багато українців вбачало в Німеччині потугу, що з природи свого протибольшевицького наставлення могла б стати українським союзником.

Робили це тому, що не було в цей час ніякої поважної сили в Європі, яка правильно розцінювала б загрозу большевизму і приготувалася б до розправи з нею. З притиском треба підкреслити, що симпатії українців до протибольшевицького наставлення Німеччини ні в якому випадку не виходили поза рямці саме того наставлення і не мали нічого спільного з симпатіями до націонал-соціалізму як політичної доктрини. Вони ні в якому випадку не були виявом ідеологічного споріднення поміж націонал-соціалізмом і українським націоналізмом, як це стараються впоїти вороже до українських визвольних змагань наставлені чужинці й деякі, таки свої, спантелечені земляки. Вже саме зіставлення тих двох політичних напрямів штучне, бо вони позбавлені якихнебудь принципово спільних елементів, що уможливлювали б порівняння. Поминаючи різність самих вихідних позицій обох напрямів: там культ германського світу — тут християнізм, в одних догма расизму, в других повна її відсутність, причини поставлення й цілеспрямованість обох напрямків діаметрально різні.

Націонал-соціалізм був політичною партією державної нації і постав як реакція на політичне розбиття й відосередні тенденції Ваймарської республіки після німецької поразки у першій світовій війні та ставив собі за мету не тільки повернення втраченого національного престижу Німеччини, але й підкорення собі народів Європи, а там і світу, спираючись на теорії про вищість германської раси, серед якої знову ж, згідно з висновками, Розенберга в „Міті двадцятого сторіччя“, одинокі передумови до ролі проводиря мав німецький народ. Упорядкування Європи за зразком „*Rex Germanica*“ й створення „нового ладу в Європі“ за берлінським наказом було їх першою метою. Далі прийшло б підкорення цілого світу. Піднесена до джерел правди й політичної мудрости „*Майн Кампф*“ і замкнена пунктами партійної програми націонал-соціалістична партія вже в своєму первозачатті творили поневолення народів, були шовіністично-імперіялістичним напрямом німецького народу. Що ж спільного з тим імперіялістичним багажем має український націоналізм, що належить до категорії самостійницьких рухів Італії Гарібальді, Польщі часів листопадового й січневого повстань від розборів аж до Пілсудського чи Індії часів Ганді. Український націоналізм в першій мірі ідея визволення з національного поневолення, ідея стати господарем своїх внутрішніх і зовнішніх справ. Український націоналізм це твір історичного процесу українського народу, що в Шевченкові має свого ідеолога, а в четвертому універсалі офіційного коментатора української цілеспрямованости.

Так краще всяких теоретично-ідеологічних міркувань про відмінність обох напрямів і відсутність якоїнебудь споріднености говорять тисячі жертв, що їх принесли саме українські націоналісти в боротьбі з націонал-соціалізмом. Бо, як тільки стали ясними пляни гітлерівської Німеччини щодо України, українські націоналісти стали

поборювати нового окупанта з таким самим завзяттям і посвятою, як поборювали і поборюватимуть кожного окупанта. Легенда, Равлик, Мирон-Орлик, Теліга, Федак, Ольжич — кілька прізвищ з довжелезного списку поляглих у боротьбі з експонентами німецького націонал-соціалізму.

Часто обдискутовувано в пресі Західньої України в період між обома світовими війнами недомагання нашої політики Визвольних Змагань, мовляв, все покладено на одну карту, цебто на Центральні Держави, занедбуючи з'єднати симпатії для української визвольної справи по стороні Антанті. Закиди ці були у великій мірі слушні, й слід було сподіватися, що люди, які так влучно критикували своїх попередників, самі, зайнявши відповідні позиції в українській політиці, не прогавлять ніякої нагоди для спопуляризування й з'єднання симпатій західніх альянтів до української визвольної справи. Слід було того сподіватися тим більше, що політична ситуація вересня 1939 була корисніша для українців, якщо йдеться про заангажування себе по стороні альянтів, як це було в серпні 1914. Тоді Антанта з першого дня була союзником Росії, і тому годі було шукати в неї зрозуміння для справи визволення України, що мала бути осягнута шляхом розвалу їх союзника. В 1939 р. совети належали радше до ворожого альянтам табору, і тому існувала можливість української політичної роботи по стороні тих же альянтів. Складена українською парламентарною репрезентацією заява льюальности польському урядові з рівночасним запевненням чесно виконувати обов'язки громадянина на полі бою у вересні 1939 року, поминаючи зараз її мериторичну доцільність з українського погляду, давала можливість політично заангажуватися по стороні альянтів. Назвався грибом — ліз у борщ. Брак послідовности тодішніх політиків УНДО перекрислив цю одинокую шансу створити хочби скромну, але умандатовану політичну репрезентацію в Лондоні. Ще можна б зрозуміти, а може навіть оправдати таке поступовання, якби політики УНДО, залишившись в краю, вели якунебудь політичну роботу. Нічого подібного не сталося. До Лондону виїхав польський уряд з заявою льюальности українських послів, що була для нього, та ще й по нинішній день є й буде, цінним документом на підтвердження інтегральности Польської Держави з „Кресами Східніми“ включно. Українська сторона не вислала свого коментатора. Для декорації покликали поляки Соловія, що так співав, як поляки грали.

Автори варшавської заяви з вересня 1939 р. самоліквідували партію (УНДО), а самі віддалися турботам за хліб насущний.

Нічого дивного, що не робили ми спроб леґіонової політики по стороні альянтів. Соловій не міг же її робити.

Як застановлятися над причинами, що довели до створення леґіонів у другій світовій війні, то, поминаючи суто мериторичні міркування українських політичних чинників, велику ролю відіграли

психологічні моменти, себто загально панівне серед українців бажання за всяку ціну створити ті чи інші форми українських збройних сил. Починаючи з осені 1939 р. аж до весни 1941 р. використовували українці на окупованій німцями території всі можливості для створення якихнебудь мілітарних чи парамілітарних формацій, що могли б згодом служити зав'язком збройних сил. Масове творення Куренів молоді, організація військових курсів, служба по т.зв. „Веркшуцах“ свідчили про гаряче бажання української молоді здобути військовий вишкіл. Загал української молоді соромився своєї військової неписьменности, як наслідків окупації, і на кожному кроці старався надробити втрачене. Ця психологічна постава також давала ґрунт неза-свіданим сподіванням на творення української армії німцями з хвилиною, як ті рішаються на війну з Советським Союзом.

Безпідставні були ті сподівання тому, що німці не давали ніяких підстав до таких висновків. Та проте така атмосфера була, й у її сприятливій температурі могли дозрівати такі фантастичні вістки як те, що в Гересерцойгунгсамті в Мюнхені стоять скрині, повні шоломів з тризубами, що вже гаптуються полкові прапори і т.д. І багато вірило в ці вигадки, вірило, бо хотіло вірити.

Тим часом постава німців, все, що писалося тоді або вже було написане перед тим, не давало ніяких підстав до таких рожевих сподівань. Сук справи полягав в тому, що українці сприймали все під моттом: „Бажання породжує думку“, і навіть до найбільше виразного й недвозначного ствердження противної сторони додавано власні коментарі, що інтерпретували все так, як було вигідно і приємно.

А німці говорили і діяли досить ясно. Не було ніякою політичною таємницею, що їх політичною евангелією є „Майн Кампф“. Один розділ тієї книжки був посвячений східній політиці, і там чорним по білому написано про нижчість слов'янської раси. Це були за-садничі міркування, що лягли в основу німецької політики на Сході.

Коли йдеться про українців, то вона зводилася до спрямування, що його так щиро висловив шеф уряду Еріка Коха на Україні Даргель в розмові з проф. В. Кубійовичем в листопаді 1941 року; він сказав: „Не маю для вас рушниць, ані як для поліції, ані як для війська. Для вас у майбутній Європі емітла і сапа“. Щоправда, не говорено того так одверто до вибуху війни, але й не було ніякої зобов'язуючої заяви в протилежному напрямі. Її не було не тільки тоді, коли ще дійсний був договір із советами; ані словом не згадувано про Україну й українців в протибольшевицькій кампанії на початку війни, ні у дальшій її стадії. За одним винятком: в одній із своїх промов весною 1943, Гітлер, перераховуючи народи Європи, що борються на протибольшевицькому фронті сказав: „In der letzten Zeit kämpfen sogar Tataren und Ukrainer gegen den Bolchewismus.“\*

\* Останньо боряться проти большевизму навіть татари і українці.

От і все!

Коли остаточно напередодні війни з советами стало ясным, що творення українських національних формацій не йде по лінії німецьких плянів на Сході Європи, та коли всякі спроби в тому напрямі переконали, що німці ніколи не підуть на творення національних частин з правом вирішного голосу в диспонуванні ними відповідних національно політичних проводів, українське підпілля рішило використати прихильність деяких кіл Вермахту і створити із власної ініціативи й без відома найвищих німецьких чинників військові відділи, що загально знані під назвою Українського Легіону (офіційна назва „Дружини Українських Націоналістів“).

Своїм змістом, побудовою і почасти зовнішньою формою (відділ „Південь“) носив Легіон суто український характер. Створено його, щоб досягнути певні конкретні цілі, а саме:

1. Виставленням військової частини поставити німців перед доконаним фактом і тим остаточно вяснити їх поставу до української справи, зокрема до українських збройних сил.

2. При допомозі легіону перекинути політичний актив робітників і студентів якомога найскоріше на рідні землі.

3. Створити зв'язок військової формації, що з хвилиною переходу на рідні землі змогла б перейняти ролю кадрів.

4. Дати змогу військового вишколу українській молоді.

Завдання, що його мав виконати легіон, було у великій мірі досягнене. Уможливлено перекинення на рідні землі кількох сотень активістів; кілька сотень молоді перейшло військовий вишкіл, вийшло ряд старшин і підстаршин, що згодом причинилися до організації УПА чи стали врешті зав'язком і хребтом старшинського корпусу Першої Української Дивізії. Щодо постави німців, стало ясным: 1) що в інтересі німців не лежить розбудова українського війська; 2) що їх політика відносно України і її самостійницьких змагань наскрізь ворожа; 3) що Третій Райх ворог української незалежності, окупант, і проти нього треба боротися.

Як дальший наслідок того, український самостійницький рух перейшов у нову фазу визвольної політики: пішов у підпілля й розпочав боротьбу з новим окупантом.

Для оборони населення перед німецькими репресіями постають, спочатку спонтанно, дрібні збройні відділи, що з кінцем 1942 року переходять у широко закроєну самооборонну боротьбу українського народу з німецьким насиллям. Про ці події пише старшина ОКВ Абсаген у споминах, що 1950 року появилися на книжковому ринку під наголовком: “Canaris, Patriot und Weltbürger”, у розділі “Revolte in der Ukraine” ось що: “Die radikalen Elemente der Ukrainischen Freiheits-Bewegung wechselten im Verlauf des Krieges sehr bald die Front und organisierten Patrisanengruppen, die dann die rückwärtigen deutschen Verbin-

dungen in Polen und in den besetzten Gebieten der Sowjet-Ukraine störten. Das erklärt, dass ab 1941 zahlreiche ukrainische National-Revolutionäre in deutschen Konzentrationslagern landeten. Darunter befanden sich nicht wenige echte Freiheitskämpfer, die nicht willig waren, ihre Heimat vom sowjetischen Joch zu befreien, nur um sie den sich mittlerweile immer klarer abzeichnenden kolonialen Methoden der Ostpolitik der NSDAP auszuliefern.”\*

Як виглядала українська політична дійсність в першій половині 1943 року, напередодні створення Першої Української Дивізії? Всякі ілюзії відносно німців були дефінітивно поховані, а їх місце зайняла активна протинімецька боротьба, ведена українським підпіллям. Треба підкреслити, що в цей час не було в Україні ні одної політичної групи чи навіть концепції, прихильної німцям. Поминаючи платних агентів, всякого роду шумовиння чи авантюристів-зрадників типу Штепи, не було за цілий час окупації України німцями ні одної спроби переговорів з німцями, що розходилася б з ідеєю незалежності українських земель. Українці, подібно як і поляки, не мали швейків покрою чеського міністра пропаганди часів Протекторату, що доводили б історичну конечність і користі з підпорядкування їх країн Німеччині.

Коли йдеться про поодинокі українські землі, то існували досить великі різниці в стосованій німцями тактиці. В т.зв. Райхскомісаріяті, під кермою „льокомотівфюрера“ з Східньої Пруссії Еріка Коха, велася дика кольоніяльна політика, спрямована на повне знищення українства й приготування терену під німецьку колонізацію. Дещо лагідніші методи були стосовані в Галичині, де була змога вести деяку організовану роботу, де розвивалося господарське й культурне життя, поставала мережа шкіл, включно з деякими факультетами високого шкільництва. Під одним оглядом не було різниці, а саме: коли йшлося про поборювання українського самостійного руху. Безпощадно нищено всякі, навіть найменші, прояви самостійницької роботи тут, як і в Райхскомісаріяті. З поширенням дій УПА на Галичину, головно після створення Української Народної Самооборони (УНС), що її завданням було не допускати до опанування Карпат загоном Колпака, почала зростати хвиля репресій на цивільне населення і в Галичині.

\* „Канаріс, патріот і громадянин світу“, в розділі п. н. „Револуція в Україні“ пише ось що: „Радикальні елементи Українського визвольного руху під час війни змінили фронт і зорганізували партизанські загопи, які розбивали німецькі тиллові лінії постачання в Польщі і в Радянській Україні. Тому від 1941 року багато українських національних революціонерів запропорено до німецьких концентраційних таборів. Між ними були справжні борці за волю, які не хотіли заміни більшовицького ярма їх батьківщини на колоніяльні методи східньої політики Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії.“

Крім відплатної акції терору за самостійницьку роботу і зв'язки з УПА, поведено широкозакроєні акції вивозу до Німеччини, дикі набори до німецьких частин, а врешті масові пацифікації, при яких, у випадках Холмщини одна така акція коштувала українцям тисячу трупів, гинули тисячі невинних жертв.

Яке ж було становище німців?

Перша половина 1943 р. застає німців у досить поганому політичному й стратегічному стані. Безповоротно зчез міт німецької непереможности. За ними була вже трагедія Сталінграду, відступ на середньому відтинку й постійні „вирівнювання фронтів“, альянтська інвазія в Африці, що незабаром розтягнулася й на Сіцилію. На всіх окупованих німцями територіях ішли пожвавлені партизанські дії поневолених народів, і це в'язало собою десятки німецьких дивізій.

Під впливом критичної мілітарної ситуації Німеччини і можливости всяких політичних змін включно з недалекою німецькою поразкою і маревом хаосу, що наступив би опісля другої сторони під тиском застрашливого тирору й знищень, наводжених німцями день-у-день біологічній субстанції українського народу, робить провідник Українського Центрального Комітету проф. В. Кубійович заходи перед компетентними німецькими чинниками за створення українських військових формацій. Робить це спочатку на власну руку, будши переконаний про недалекий розвал Німеччини й уважаючи, що в такій ситуації український народ мусить мати вишколену збройну силу, яка зуміла б опанувати ситуацію після розвалу. Чи оцінку ситуацій й висновок, що його зробив проф. В. Кубійович, поділяли ширші кола українського громадянства? Відповідь доводиться дати позитивну. Хоч український загальний стояв неподільно на проти-німецьких позиціях і активно підпирив визвольну боротьбу, очолювану ОУН-УПА, уважав він за потрібне створити навіть і при німецькій допомозі військову формацію, що зберігала б тисячі молоді перед фізичним винищенням, якого завдавала день-у-день німецька адміністрація, формацію, що дала б змогу перейти військовий вишкіл, а в майбутньому уможливила б новий, тим разом краще технічно підготований, Листопад. Тими моментами керувалася й українська молодь, що хотіла війська і пішла до Першої Української Дивізії. Вона усім серцем ненавиділа нового окупанта й не вірила йому. Але ж так само не могла пройти повз нагоду взяти зброю в руки. Не цікаво їй навіть було, хто її дає; вона добре знала, проти кого і за що вона її спрямує. Не цікавив її навіть зовнішній вигляд уніформи, чи буде на ковнірі галка чи лев, галицька чи яка там вона з назви; в серцях її були тризуби, душа її була українська, присвічувала їй одна ціль — боротьба за українську самостійну соборну державу. Не ляндскнехтами думали стати. Бажання мати зброю в руках й уміти нею орудувати для справи визволення України було одиноким і вирішним стимулом, що велів тим молодим



людям, закусивши зуби й, хоча в зненавидженому уніформі, без українських відзнак і назви частини, вчитися й ще раз вчитися, щоб тим краще служити Україні. Чужа й осоружна була їй думка вислуговуватися німцям чи взагалі комуністам. Беручи зброю до рук, вони вірили свято, що вступають на шлях змагань українського народу за незалежність.

Факт створення Першої Української Дивізії, поза хвилими зменшення терору і звільнення частини українських політичних в'язнів, ні в чому не змінив наявної політичної ситуації. Українці, передчуваючи грядучий упадок Німеччини, хотіли взяти зброю в свої руки, німці, поскромлені мілітарними і політичними поразками, скривавлені східним фронтом, у вичікуванні альянтської інвазії, хоча й не дуже то радо, але остаточно все ж таки пішли на творення Дивізії, сподіваючись собі деяких користей від неї на Сході.

Для характеристики наставлення деяких німецьких середовищ до творення Дивізії хай послужить вислів заступника шефа українського відділу в Райхсзіхергайтсгавптамі полк. Вольфа в розмові з українським старшиною — полоненому у таборі в Регенсбурзі.

„Ми, в РСГ, — сказав Вольф, — були проти творення Дивізії, не вірячи в українську щирість відносно співпраці з німцями. Для нас було очевидне, що вишколюємо своїх ворогів, які скоріше чи пізніше пристануть до УПА. Творенням Дивізії, — говорив Вольф, — впустили ми до власного кожуха вошу. Але ви там у Львові обробили Вехтера, й йому вдалося переконати найвищі чинники.“

Творення Дивізії не попередила ніяка політична угода. Факт її постанови не супроводжувався ніякими політичними акціями, не появилася ніяка нова політична концепція, — акції, що напр., супроводжували творення німцями норвезької і голландської дивізій.

Концепцію української визвольної політики, признаваною загально українського суспільства, була тоді одинока політична в Україні сила — ОУН і мілітарне рам'я українського народу — УПА.

Тоді як ОУН і УПА були речниками української визвольної політики й знаходили активну підтримку кіл українського народу, завданням Дивізії було збільшити й усунувати військовий потенціал. В першому випадку явище чисто політичної натури, а в другому — технічної.

Не в Дивізії, чи при її допомозі, формувався політичний світогляд її членів. Його оформлювала діюча українська політична сила, й вони вже з готовим політичним вірую приходили до Дивізії, щоб набрати військового знання.

Першу Українську Дивізію творено не як формацію конкурентну до УПА чи в протизагагу до неї. Її творено в ім'я посилення визвольного фронту вишколеним воякам, в ім'я використання всіх легальних можливостей для скріплення національної революції, в

цьому випадку нагоди доброго модерного військового вишколу.

Так розуміли Дивізію її творці й тисячі тих, що пішли до неї.

При тому треба одначе звернути увагу на певні недотягнення, а то й грубі помилки, що постали в час т. зв. вербування до Дивізії. Недотягнення, що за причину собі мають своєрідні дефекти нашого суспільства у сприйманні політичних подій. Не йдеться тут про технічні недотягнення, йдеться тут про незрозуміння багатьома, заангажованими до акції творення Дивізії, причин, що привели до згоди на творення її з українського боку, далі, незрозуміння завдань Дивізії і, нарешті, політичного положення взагалі. Без достатньої політичної зрілості й почуття політичного реалізму, керуючись безкритичним сентиментом, допускалися т. зв. уповноважені, як і деякі українські робітники пера, непростених промахів у своїй словній і письмовій вияснювальній роботі. Без почуття відповідальності за сказане й написане створили ті люди ні для кого не потрібну, а для самої справи шкідливу тромтадратщину, деклямуючи про постання нової армії української соборної самостійної держави, а деякі таки інакше не називали Дивізії, як УГА. Роблено натяки й таємничі міни, що, мовляв, ось-ось і „буде Україна“. Дійшло врешті до того, що заступник провідника УЦК, д-р Паньківський уважав за потрібне отямити розгарячковані голови й перестерігати у „Львівських Вістях“ перед невинуватими сподіваннями на новий універсал, бо він не прийде.

Під впливом штучно викликаного перебільшення ентузіазму зродилися невинуваті надії у багатьох членів Дивізії, які після зустрічі з дивізійною дійсністю розчарувалися й проклинали тих, хто обіцяв їм українську самостійну соборну державу. — При трохи більшій застанові й почутті реалізму можна було легко оминати цю неприємну в наслідках помилку.

Підпілля зайняло до ідеї творення Дивізії стримано-негативне становище. Знаючи одначе ідейність замірів відповідальних за творення Дивізії українських чинників і вбачаючи деякі користі в існуванні української Дивізії, воно не розпочало більших дій проти вступу до неї. Через висланих людей старалося впливати на вояцтво в сенсі недопущення ужити дивізію в акція, неспівзвучних політичній лінії українських визвольних змагань.

Не підлягало сумнівам, що згода з українського боку на творення Дивізії була кроком незвичайно ризиковним. Досвід легіону 1941 року, як і факт перебування саме в час ведення розмов у справі Дивізії в тюрмі у Львові „на Лонцького“ арештованих старшин українського куреня мусли наводити сумніви й побоювання українських чинників за долю Дивізії.

І цим разом не було з німецького боку ніяких гарантій щодо Дивізії. Грубі застереження викликало підпорядкування дивізії „Ваффен-

СС“, її назва, уніформи й, головне, командування. Та все ж до створення Дивізії прийшло й сталося це, за словами проф. В. Кубійовича, „з загально-політичних міркувань та з низки практичних моментів“.

Про причини, що вплинули на позитивне рішення, не зважаючи на всі застереження й побоювання, говорить проф. В. Кубійович ось що:

*„В момент творення Дивізії була для мене ясна поразка Німеччини. З другого боку, всі ми, що прикладали зусилля для зреалізування ідеї української Дивізії, мали надію, що поразка Німеччини не буде рівнозначною з перемогою советів та що на терені Східньої Європи постануть такі умови, що поневолені німцями й більшовиками народи зможуть стати до боротьби за свою незалежність. Для того потрібна була наша армія, а її зав'язком мала бути українська Дивізія. Лише шляхом творення української Дивізії в рямах німецької збройної сили могли тисячі молодих українців перебути зразковий вишкіл, а сотні з них стати старшинами. Не маловажні були й безпосередні користі із створення Дивізії. Ми жили в режимі німецького терору. Створення Дивізії автоматично зменшувало цей терор. Звільнено сотні українців з арештів і концетраційних таборів, з другого боку сотні врятувалися перед арештуванням, тікаючи до Дивізії. Вишкіл Дивізії був придатний для українського підпілля, що в тому часі виступало збройно проти німців, бо деякі з членів Дивізії перейшли до нього. З другого боку, якщо українці, в тому числі й я, не поставилися б позитивно до справи творення української Дивізії, то німці і так набрали б примусово українців до своїх відділів, але це не була б окрема військова формація, і людей цих можна б кинути до боротьби проти партизанів, і на західній фронт проти західних альянтів. Щоб досягнути наведені вище користі й охоронити наших людей, треба було німцям заплатити.“*

Так висловився проф. В. Кубійович.

Специфічні умови, що в них творилася Дивізія, в першу чергу наявність активної протинімецької боротьби на українських землях, яка з кожним днем набирала гостроти, бідненьке офіційне політичне вивінування Дивізії наперед перерішували питання т. зв. „духа“ в Дивізії. Не було в Дивізії такого патріотичного підйому, захоплення й віри, як це було в Карпатській Січі чи в Українському Легіоні. Не було, бо й не могло бути. Перша Українська Дивізія була своєрідним „*malum necessarium*“, формацією, що на неї пристали українці під тиском подій, придушивши в собі неподільно панівне тоді протинімецьке наставлення, а то й явну ненависть.

Дивізія була задумана, як засіб для досягнення мети, засіб, що змушував її учасників відмовитися від багатьох аксесуарів, притаманних власним військовим формаціям. Це власне була та ціна, що її треба було платити за зброю й вишкіл.

Політичне життя членів Дивізії порядком відносин, що запанували в ній, розподілялося на дві частини: на вбогі легальні прояви, що йшли по лінії офіційних вказівок зі штабу Дивізії, т. зв. „шостоного відділу“, і на справжні зацікавлення політичними діями на рідних землях, виміну думок на ці теми у вузьких гуртках, читання нелегальної літератури тощо.

Те, що “ex officio” дозволено було офіційно пропагандою, приймалося викладачами й слухачами як прикрий обов’язок. Годі ж було очікувати зацікавлення чи активної участі від державницько настрій вояцтва, що його змушували вислуховувати лекції про новий лад в Європі, коли в ньому не говорено про місце України, як держави, а вістки з краю вказували на те, що їй призначається місце колонії і що в тому напрямі йдуть відповідні приготування.

Під впливом вісток про шаліючий терор в Україні атмосфера в Дивізії була, легко сказавши, гнітюча. Причинялася до неї ще й поведінка німців-вишкільників, панівна несправедлива персональна політика, наглядне упривілейоване трактування німців на некористь українців, брак найменшого зацікавлення до української справи. В наслідку існували два ворожі табори, що наперед виключали якенебудь зближення, коли не брати до уваги штучних настроїв товариських вечорів і обосторонніх бляшаних промов. Поза численними вийнятками, німецький персонал з повною насолодою використовував своє упривілейоване становище, трактував Дивізію як добру нагоду вигідно пожити й дістати аванс, що його не один з-поміж них ніколи не дослужився б у німецькій частині.

З часом витворилися дві чужі собі окремі касти: з одного боку була маса „хлопців“ — нижчої категорії вояків, а може й людей — з другого боку — упривілейована каста німецького „раменперсоналу“.

Не означає воно, що всі німці в Дивізії схвалювали таку поведінку й відносини. І серед них були одиниці, які хотіли зблизитися до українців і засуджували розподіл. Але й їх становище було нелегке, бо “aus der Reihe tanzen”<sup>1</sup> не було добре бачене.

„Пастирські листи“ генерала Фрайтага, що їх за час його командування Дивізією появилося досить багато і що мали робити „шті-мунг”<sup>2</sup>, викликали своїм змістом і зовнішньою формою (починалися вони протекційним: “Meine lieben ukrainischen Divisionsangehörigen!”)<sup>3</sup> поблажливі усмішки серед німців і українців.

В такій задушливій нестерпній атмосфері доводилося українським членам Дивізії переходити вишкіль, а згодом фронтову службу. І як взяти до уваги саме ті моменти, зрозуміємо ту велику посвяту і самовідречення членів Дивізії, що з затисненими зубами зносили всі ті упокорення ради досягнення військового знання — кроку вперед до досягнення нашої головної цілі.

Як порівняємо становище УСС чи членів Українського Легіону з становищем членів Першої Української Дивізії, то кидається в очі велика різниця на некористь останніх. Перші бо, вже самим фактом участі в давній українській формації, були клясифіковані „націо-

1 не йшли з більшістю.

2 настроїв.

3 Мої дорогі члени дивізії.

нальними лицарями“, їх звеличували і з місця вводили у пантеон борців за волю. Останні, хоча керувалися, вступаючи до Дивізії, тими самими ідейними спонуками, завдяки панівній у Дивізії атмосфері не мали щастя перейти всіх тих виблисків духових переживань, що їх мали перші, зрештою, ще й до нині не дочекалися належної і справедливої оцінки.

З погляду цілоти проблем українського народу, ціна, що її він заплатив за модерний вишкіл кількох тисяч старшин, підстаршин і стрільців — хоча була й велика, все ж пропорційно не занадто велика.

Біля чотирьох тисяч поляглих під Бродами й тисяча інвалідів — досить великі жертви на одну Дивізію; в порівнянні одначе з мільйонами, що змушені обставинами гинути за ворожі Україні цілі, а то й за утримання чи зміцнення режиму, що поневолює Україну, блідне трагізм цих чисел. За всяку науку треба платити; за волю й вивчення техніки її здобування треба платити кров'ю. Такий вже закон на цьому світі.

Непропорційно більшу ціну платили й платять самі члени Дивізії. Не йдеться тут про матеріяльне становище, ні навіть про фізичні каліцтва. Йдеться про моральні кривди, про неслухне й помилкове, — коли вже не злобне, інтерпретування факту існування Дивізії й участі в ній. Ніхто не вимагає вибілювань і славословій. Факти залишаються фактами. УПА була й лишається збройним рам'ям української національної революції, втіленням невгнутости української визвольної ідеї. Не було під час другої світової війни якоїнебудь української політичної концепції, що могла б чи старалася б конкурувати з концепцією визвольної політики й дії, провадженій українськими націоналістами. І тому питання не стоїть: УПА чи Дивізія, його взагалі не можна ставити в цій площині. Йдеться про одне засадниче ствердження: чи Дивізія була актом змагань українського народу за самостійність, чи ні. Йдеться про те, чи побіч УПА могла й може ще існувати яканебудь форма визвольної боротьби. Приймаючи, що УПА була першою формою втілення визвольної дії, треба ствердити, що були й будуть інші форми, яким не сміємо відмовляти права дій визвольних змагань. Яким правом тим тисячам вояків Першої Української Дивізії, що, йдучи за поштовхом ідейних стимулів, в найсвятішому переконанні про співзвучність ідеї українського національного визволення з участю в Дивізії, йшли вчитися військового діла, щоб тим краще служити Україні, яким отже правом можна відмовити їм назви борців за українську справу? За кого ж впали ті тисячі старшин і вояків під Бродами, а інших тисяча день-у-день конфронтує їхнє інвалідство з німим запитом, за кого та рука чи нога? Чи може сумніватися українець, що не за Україну?

Перша Українська Дивізія була одним з актів змагань українського народу до самостійности, а її учасники активними борцями

визвольних змагань. Нема поганішого, більш упокорювального во-  
яцьку гідність почуття, як свідомість поразки чи капітуляції перед  
ворогом. Повноту цього гіркогo душевного відчущання пережили  
учасники українських визвольних змагань першої світової війни. Не  
мали тих почувань члени Першої Української Дивізії в тарвні 1945  
р. Капітуляцію Німеччини прийняли члени Дивізії з радістю, що  
врешті упав зненавиджений режим, що скінчиться час важких мо-  
ральних переживань. Для українців було це закінчення одного етапу  
на дорозі до визволення. Наша, українська, війна була щойно в роз-  
палі, слід було думати про нову політичну ситуацію й можливості,  
що вона давала українській визвольній політиці. Ні на момент не  
відчували вони якогонебудь страху перед грядучими подіями. Ішли  
до полону з піднесеними головами, повні надії на нові можливості  
причинитися своїм військовим знанням для загальної справи. В най-  
глибшому переконанні про слухність української справи взагалі, а  
ролі Першої Української Дивізії зокрема, не прочували всіх тих  
Сил і Харибд що доведеться їм незабаром пережити за дротами.  
Ми далекі від бажання насвітлювати тут психічні переживання  
українських полонених. Наша політична дійсність останніх років  
така багата на ґрати й дроти, що побут полонених не всилі внести  
до історії мартирології нічогісінько нового. Але полон — це не  
тільки психоза позбавлення волі, тверде життя, холод і голод. Мо-  
жуть виникнути обставини, що створять тортури психічної натури  
сто разів гірше від недомагань життя в полоні разом взятих. Тих  
переживань не поскупилася доля полонених Першої Української Ди-  
візії. Після програних визвольних змагань двадцять років сиділо  
наше вояцтво десятками тисяч по Тухолях, Домбях, Тарновах, Калі-  
шах і як там ще усі місцевості національної Голґоти називалися. Їх  
матеріальне становище, поведінка з ними були без порівнянь гірші,  
як у Ріміні чи Ауербасі.

Але була довкруги них авреола героїв; признані й святковані ли-  
царі залізної остороги, хоча навіть голодні й биті, — своїми й чу-  
жими визнані були борцями за волю народу.

У випадку полонених Дивізії — клеймо коляборантів з кривавим  
режимом Гітлера, притягання до співвідповідальности за непопо-  
внені варварські злочини й переслідування, що їх об'єктом в чималій  
мірі був український народ, а то й особисто й десятки членів Дивізії.  
На тлі роззброюючої незорієнтованости альянтів і їхньої дитинної  
віри співпраці з большевиками — марево видачі, часті відвідини  
большевицьких комісій, переслухання були на порядку дня. Треба  
було справді великої віри й святої терпеливости, щоб розвіяти мря-  
ковиння, що нависло навкруги Дивізії й дивізійників. Тільки завдяки  
послідовно проведеній роз'яснювальній роботі серед альянтів дося-  
нено задовільні успіхи.

Коли заспокоїлись трохи інквізиційні настрої 1945 р., українські компетентні чинники в Німеччині й за океаном стали на правильній позиції у відношенні до Першої Української Дивізії: зі стримано-боязкої постави вийшли відважно перед міродайні чинники західних альянтів, домагаючись правильної оцінки Першої Української Дивізії і справедливого трактування її членів. Мабуть, немає нині політично зрілого українця, що не доцінював би значення десяти тисяч вишкolenих старшин, підстаршин і стрільців в активах українського воєнного потенціалу. Дорога й кривава була ціна здобуття цього капіталу кількох тисяч вишкolenої української молоді, але „нема ціни, яку варто було б заплатити, щоб було українське військо“, — говорив напередодні творення Дивізії найбільший тодішній українець митрополит Шептицький.

Свідоме обов'язку, що спочиває на ньому, терпеливо чекає воцтво Першої Української Дивізії нагоди тяжко здобуте військовоє знання й досвід поставити на службу великій справі національного визволення.

## **Жмут споминів про Л. Ортинського**

Ольга Кузьмович

### **МОЛОДІ ВОЯКИ НЕ ВМИРАЮТЬ — ВОНИ ПАДАЮТЬ НА СТІЙЦІ**

Коли у 25 років після смерті найкращого друга згадую його особливо тепло, а перед очима стають картини й десятки спільних переживань, то, здається, що, помимо молодости, ці переживання були майже всі важкі й неспокійні. Чи це було у передвоєнних роках наших студентських буднів на варшавських вищих школах і в студентській громаді, чи відтак завжди несподівані і короткі зустрічі в часі воєнних років, чи опісля спільне перебування у переселеному таборі в Австрії — все це було позначене політичними подіями, які мали вплив на наше особисте життя і які найбільше були темою наших розмов, переписки, думок і почувань. Здається, що наша сьогоднішня молодь, яка живе тут у вільному світі, має куди більше особисте життя з усіма його вигодами й лише дрібними перепонами, як це мало українське покоління, що дозрівало дослівно під звуки гармат, і для яких особистий спокій був рідкістю.

В такому саме підсонні розквітла наша дружба, яка мала свій початок в тридцятих роках під час студій у Варшаві, де ми зустрілися у славній Студентській Громаді, і належали до цієї меншости, що там студіювала, приїхавши з Галичини, коли більшість із українських студентів були уродженцями Волині, Полісся, чи дітьми військовиків із армії УНР, що після „чуда

над Вислою“ залишилися жити в столиці нової Польщі. Там ми слухали палких віршів Олени Теліги, ніжної гри на бандурі її чоловіка Михайла, там промовляв до нас Дмитро Донцов і там велися палкі політичні дискусії майже кожного вечора. Любко Ортинський належав до найактивніших членів Студентської Громади, яка була для нього другим домом і єдиним місцем зустрічей, поруч із університетом, на якому студіював політичні та економічні науки.

Як воно і не дивно, але наша дружба розцвітала у підсонні постійних доволі гострих усних перепалок і постійних непорозумінь, бо ж я була членом підпільного Пласту, а Любко ОУН, і на цьому тлі доходило постійно до суперечок. Хоча я була в громаді в подавляючій меншості, коли йдеться про тайний Пласт, а всі друзі належали до ОУН, ніхто не був так гострий у своїх виступах проти „малої студентки“, як Любко Ортинський. А все ж коли прийшла трагічна вістка про вбивство Євгена Коновальця, який був мені вуйком, ніхто інший як саме Любко разом із товаришами були тими, які прийшли мені з розрадою та поміччю у ці важкі для всіх хвилини.

Коротко перед Другою світовою війною майже всі мої друзі-студенти виїхали на тайний студентський конгрес у Львові, з якого дорога пішла просто до польської в'язниці.

У перші непевні дні, після зайняття советськими військами Львова, хтось приніс мені вістку, що у митрополичих приміщеннях на Святоюрській горі переховуються усі арештовані на Конгресі студенти. Побігши негайно туди, я найшла скоро своїх варшавських друзів, а між ними, розуміється, Любка.

У нашій хаті він перебув понад тиждень, і щойно, коли була вже можливість їхати до родини до Доргобича, ми розпрощалися — тим разом на довше.

Л. Ортинський був вродженим вояком, і тому недовго засидівся дома, в родині, а помандрував на захід, щоб вже скоро після зайняття німцями Західної України в 1941 році повернутися туди вже військово вишколеному.

Коли творилася Перша Дивізія УНА він став одним із провідних її старшин і Божим провидінням охоронений від смерти у бою під Бродами, пішов зі своїми військовими друзями на Захід, а відтак до полону.

Щойно після звільнення з полону й перебування у переселенчому таборі в Зальцбургу наші дороги знову зійшлися і Любко став, немов членом, нашої малої родини, в якій перебував щоденно і з якою переживав усі радісні та неспокійні події. Там у славній Легенеркасерне провадили ми знову довгі політичні дискусії — тільки вже без того зачепливого дуже молодечого тону, що був для нас так питоменний у Варшавських студентських роках. За нами були важкі роки війни потрясаючих подій, утечі, втрата батьківщини, а перед нами — велике невідоме. Але політика і журналістика — це були ділянки для нас спільні і ніколи не вгаваюча тема до розмов. Л. Ортинський закінчив студії політичних і економічних наук у Відні, я журналістику у Варшаві, а журналістика була Любкові так цікава, як і політика. Не диво, отже, що навіть після його переселення з родиною до ЗСА, коли Л. Ортинський був змушений із-за здоров'я і приналежності до Першої Дивізії УНА залишитися часово у Німеччині, наша жива переписка нагадувала радше статті, як листи, стільки в них було натяків про актуальні події, а лише дуже мало згадки про особисті справи. Ця велика й цікава переписка зали-



шилася в мене до сьогоднішнього дня, і, коли тепер у чверть сторіччя після несподіваної і передчасної смерті мого Друга, читаю ці листи, то він стоїть, немов живий, у них зі своїми поглядами, думками, зі своєю, здавалося б, незнищеною енергією і зі своєю вірою в потребу боротися на всіх відтинках за Україну. Все це однак без пересадного емоційного патріотизму, який йому був завжди осоружний. Він мав погорду до тривіальних щоденних справ і вони стояли в нього на останньому місці навіть тоді, коли йшлося про його власне здоров'я перешкоди у виїзді за океан і чи навіть про заложення родини й шукання для неї в Мюнхені за приміщеннями. Коли ось, н. пр. несподівано у 1950 році відкрили в нього туберкульозу, як залишки воєнних років і в'язниць, він спокійно пише про цей несподіваний удар: „не хочу й непотрібно насвітлювати того останнього звороту у мойому житті. Треба випити чару до дна — так мені судилося“. На цьому крапка — і негайно перехід до справ українського життя, які йому незалежно від недуги були так близькі. Це було те, чим він жив, що його насправді цікавило і про що він цілий час думав.

Вже вквортці після вістки про хворобу й задержання в Німеччині він навіть не згадує у листі про здоров'я, а лише широко про академію в річницю битви під Бродами, яку колишні члени Дивізії влаштували в Мюнхені. „Недавно ми влаштовували академію в річницю Бродів — незле вийшла, мені припав 'балак'. Одна з найбільших заль Мюнхену була повна, так що яких 50 людей мусіли вернутися з нічим. Були теж німецькі журналісти й вже появилися прихильні репортажі. Взагалі 'рухається', а коли навіть не хотілось би, то обставини змушують до руху“.

Ось, так перейшовши над недугою і задержкою в Європі до порядку денного, Любко Ортинський кинувся у вир журналістичної та політичної праці. Вивчивши бездоганно німецьку мову і маючи виїмкову товариську огладу та переконливий спосіб вияву поглядів, він став знаменитим „амбасадором“ української справи серед чужинців і знаходив поміж ними всюди приятелів. Майже у кожному із захованих листів він згадує про ці зв'язки, які всюди нав'язав, та скільки вони допомагають до пропаганди українського питання.

„... Від двох тижнів дістав нове 'Бешерунг' у формі одного американського науковця з Колумбії університету, що опрацьовує під керівництвом проф. Мослі новітню історію України. Помагаю йому в двох темах — Дивізія і Легіон 1941 ...“

В іншому листі він знову порушує справи актуальні для нашого внутрішнього відтинку і, як звичайно, повний оптимізму: „...вертаючись до політики, я оптиміст, хоча надто 'стерчу' в нашій політичній житті, щоб не бачити фактичного стану. Нашим щастям є що 1) Москва переліцтовується в справі України, 2) Там заходять великі зміни 3) Росте гурт людей, які досить вже мають 'жабо-мишодраківки', і принаймні на зовнішньому відтинку є позначки, що будемо координувати дію... На інших фронтах панує у нас девіза: ліквідувати все несутеве, ліквідувати політичні fronti (польський, румунський, мадярський), все на барикади проти російського імперялізму. Згідно із тим максимум зусиль — ліквідувати внутрішні розрахунки.“

Так писав мій друг Року Божого 1954! Які актуальні та розумні погляди і яка шкода, що вони до сьогодні не сповнилися. Мимоволі насувається питання, чи д-р Любомир Ортинський міг би був, відійшовши з життя на по-

чатку своєї політичної кар'єри, змінити русло українського життя на Заході і впливати на поправу стосунків в тому напрямі, як думав і діяв у 50-тих роках?

Не відомо, а все ж тепер, у 25-річчя його смерті, стискає серце жаль, що його нитка життя обірвалася так страшенно скоро. Там, де інші зневірюються, де не мають енергії чи охоти працювати для української справи, Л. Ортинський був би ніколи не залишив свого посту, який сам добровільно вибрав ще молодим хлопцем. Не один раз у хвилинах моєї зневіри чи розчарування переконував мене, а може й себе, що „немає ради, треба далі працювати для України, бо як не ми, то хто це зробить?“. Пригадується ще інший так характеристичний для нього висновок: „Знаєш — ані ти, ані я вже з українства виписатися не можемо“. Як актуальне, однак, стало це „виписання“ тепер після чвертьстоліття від його відходу і скільки то з молодшого покоління з легким серцем забуває що вони українці...

І щораз менше є таких у нашій громаді, щоб мали таку глибоку і беззастережну віру в потребу боротися на усіх відтинках за Україну, які були в Любка.

Але і тоді, перед 25-ти чи довше роками, коли Любка в повності сил та енергії кидався дослівно на всі сторони, щоб якнайбільше зробити, написати, переконати своїх друзів та українську громаду про потребу постійної боротьби саме на усіх відтинках, дарма, чи було це у військовій уніформі чи в цивільному щоденному житті, ми не один раз говорили та дискутували про байдужність та вузький спосіб думання наших земляків.

У мене на б'юрку до сьогодні стоїть написана його рукою цитата із міркувань В'ячеслава Липинського: „За лінь, за бездушність, за брак міркувань ідеалізму, за повзання тільки в напрямі тілесного і матеріяльного — Бог нашу землю велику й обильну карає...“

Про це писав багато Любка також у своїх листах до мене, які, як слушно раз відмітив, були радше політичними експозе, як листами поміж друзями.

Ось нахожу в одному із них цікаві Любкові міркування на тему дальшого розламу в ОУН (лист із 1954 року), яке він називає „Götterdämmerung“. Вони сьогодні із перспективи понад чвертьстоліття і того всього, що за цей час сталося, зовсім не втратили своєї слушности, включно із закінченням, в якому Любка стверджує що „сьогоднішня Україна немає нічого спільного з Галичиною, а навіть Галичина 1914 — це щось діаметрально різне, як 1939-44 рр. Кінчиться певний стиль і навіть доба в нашій політиці, до чогось доходить ця нова тенденція, так дуже різна від всього, що ми дотепер мали...“

Л. Ортинський в не одній із своїх друкованих статтей торкався цієї теми і лише шкода, що до сьогодні ніхто цих усіх його статтей не зібрав і не дав їхньої аналізи та повного перегляду. Багато з них появилася на сторінках „Вістей комбатанта“, які були його „дитиною“, і які спершу назвою „Вісті“ почав видавати в Мюнхені, як голова Братства кол. вояків 1-ої Української дивізії. Здається, із усіх завдань, які ставив собі Любка Ортинський як відповідальна людина і воїн, першим — була праця з Братством кол. вояків і з виданнями того Братства. Він був найтісніше пов'язаний думками та серцем з цією групою, з якою перейшов найважчі хвилини життя у битві під Бродами, у відступі, полоні, загрози репатріації, а відтак труднощах із переселенням.

Вдержання сильної групи колишніх вояків як організації, що може мати

домінуючий вплив на цілу українську громаду, стояло на передовому місці в Любка, зараз поруч зовнішньої політики, яка його особливо цікавила й до якої шукав постійно доріг. Як одне, так друге завдання проводив Любко в діло коштом здоров'я і особистого життя. Довгими роками він був постійним кореспондентом „Свободи“ з Європи і до Об'єднаних Націй, він їздив, писав, говорив організував. Не хто інший, а саме Л. Ортинський, був також тим, що старався об'єднати всіх колишніх українських вояків, які колись-будь боролися в обороні батьківщини, а з цим поставити перед українською громадою важливість вишколеного українського воїна.

Роки в дивізії, бій під Бродами в якому Любко був поранений 22-го липня 1944 р. — все це залишило незатертий глибокий слід на цілому світосприйманні молодого українського журналіста і політика, а передусім вродженого провідника.

Припадок це чи Божя воля, що Любомир Ортинський помер саме 22-го липня в шістнадцяту річницю свого поранення під Бродами? Не знаємо, бо дивні є діла Божі. Але знаємо одне, що він впав так, як пристало на воїна — дарма, що без військової уніформи і без крісу в руках, та не від ворожої кулі.

Бо молоді вояки не вмирають — вони можуть тільки впасти на стійці, на якій поставило їх провидіння.

**Мирослав Малецький**

### **З СТУДЕНТСЬКОГО ЖИТТЯ**

Опинившись у Варшаві восени 1937 р., щоб розпочати студії в Варшавському університеті, я зараз же записався до Української Студентської Громади (УСГ). УСГ об'єднувала українців студентів високих шкіл міста Варшави. Проводили нею і надавали напрям її праці колеги, які або були членами організованого націоналізму або його симпатиками. Існувала ще студентська корпорація „Запоріжжя“; її членами були переважно студенти пов'язані ідеологічно із середовищем Української Народної Республіки. Обі ці студентські організації гуртували майже все українське студентство Варшави, якщо поминути тих, які вибрали не включатися в організоване студентське життя. УСГ начислювала більше членів, але докладного числа не пам'ятаю. Пригадую одначе, що суботні сходи членів Громади втішалися великою фреквенцією так, що домівка при вулиці Сенаторській усе виповнялася до останнього стоячого місця. Просторніші відтак домівки при вулицях Вейській, а згодом Добрій відповідали краще потребам Громади.

Члени УСГ походили з Галичини, Волині, а деякі родились на Великій Україні. Часто походження і зв'язаний з нею регіональний патріотизм були предметом гарячих дискусій між студентами, але вони в нічому не шкодили „сборній“ і гармонійній співпраці.

Саме цієї осені 1937 р. в домівці УСГ зустрів я вперше Любомира Ортинського, який також задумав студювати на факультеті права в Варшавському університеті. Тоді ми познайомились, а згодом і подружили.

Варшава — місто столицне й кошти прожитку були вищі за всі інші міста передвоєнної Польщі. Тому студентам доводилося жити скромно, рахуючись дослівно з кожним „грошом“.

Основним проявом студентського позанавчального життя були щосуботні сходи з коротким оглядом подій минулого тижня, рефератом та дискусією. Дискусії відзначились жвавістю, гарячою аргументацією, а часто, вже в меншій групі, кінчалися пізною нічею в недалекій дешевій кофейці. Принагідно влаштовувано академії, вечірки та дві-три забори в році. Саме в тих часах УСГ отряслася з нищівного удару польської поліції по вбивстві міністра Б. Перацького. Деякі студенти поверталися з Берези Картуської, деякі з в'язниць, а молодші поповнювали проріджені ряди членства. Провід



По святі Державности 22 січня 1939 р. Біла укр. кат. церкви оо. Василіян у Варшаві; 1. Любомир Ортинський, 2. Ольга Кузьмович, 3. Мирослав Малецький, 4. Матей Гута.

УСГ та члени Громади були стало сіллю в оці польської поліції і кожночасна управа УСГ мусила добре передумувати свої кроки і дії, щоб необережним вчинком не дати урядовим чинникам причини її розв'язати.

Поважне число членів належало до Організації Українських Націоналістів (ОУН). В ній самі вишколювались, а згодом ставали вишкільниками. Принагідно купували підручники для військового вишколу, які у Варшаві легко можна було одержати, та перевозили для ОУН до Галичини і на Волинь; деякі переводили розвідувальні акції та допомагали членам організації, які часом перебували нелегально в Варшаві.

В цьому середовищі та умовах Любомир скоро почав визначатися як громадський та політичний діяч. Організаційний хист та дар ефективних публічних виступів скоро увів його до керівних органів УСГ. Спершу став її секретарем, а незабаром головою. Це в його роках (неповних 20 років) успіх немалий, коли взяти до уваги, що серед членів Громади декому вже підходило під тридцятку.

Праці Любомир ніколи не лякався, а як уже брався до чогось, то старався діло виконати прецизно й солідно. Нераз колеги дивувалися, як він потрапляв організувати собі час, бо крім права в Варшавському університеті студював ще в Школі Політичних Наук, багато працював у Громаді, а до того ще в ОУН. Був дуже обережним, на зимне хухаю — часто повторяв, — але ніколи йому не бракувало оптимізму.

В травні 1938 р. арештували колегу Я. Жука (він з Ортинським належали до тої самої п'ятки ОУН). Жук якось необачно і правдоподібно несвідомо найшовся в поблизу тайного військового об'єкту. Його арештували і звинили в шпіонажі. Одиноким свідком на суді був Любомир. Ми все потім подивлялися поставу їх двох на суді, бо один необережний вислів міг (в справі „шпіонажі“ Жук був в дійсності невинний) довести до нових процесів та довгих років в'язниці для багатьох членів ОУН.

Любомир любив дискутувати довго, завзято й переконливо, а часто із гумором. Власне за його почуття гумору його цинили й любили.

Події в Карпатській Україні скріпили його віру в українську справу. Пильно слідкував за інформаціями світової преси, щоб виробити собі правильну оцінку міжнароднього становища. Часто заходив до польського сейму, де пильно прислуховувався до нарад і слідкував за процедурою. Господарити не любив і не вмів. Все йому якось так складалося, що влітку було в нього більше зимової білизни, а взимі літньої. „Цент“ його не тримався. Любив добре одягатися і радо бував із своїми симпатіями в кращих ресторанах і каварнях. Деякі не гляділи на це добрим оком: націоналістичний загал ставив тоді розвагу та користання з принад життя щойно на дуже дальше місце.

В березні 1939 р. Любомир як Голова УСГ брав участь у Львові у Конгресі українських студентських організацій в Польщі (в Польщі ця організація була нелегальна). Польська поліція арештувала усіх учасників конгресу і перевезла їх до знаної в'язниці Бригідок, де їм довелося просидіти аж до вибуху війни у вересні 1939 р. В половині того місяця польська адміністрація почала звільняти в'язнів. Любомир вийшов скорше. Коли мене враз з другими звільнили пізніше, ми знайшли хвилеве пристановище на Святоюрській горі. Там я вже зустрів Любомира. По занятті Львова большевиць-

кими військами, ми розійшлися, він подався в свою Дрогобиччину, а я до Перемишля.

Любомир мріяв про можливість даліше продовжувати студії в Німеччині. І, опинившись на окупованих німцями землях, в тому напрямі звернув усю свою увагу і старання. Пережив глибоко факт розколу в ОУН (лютий 1940). Довго не міг визначити себе. Вихований в суворій дисципліні послуху проводові, не міг повірити в потребу розколу. Остаточо пішов з більшістю націоналістів, яких знав з практичної праці.

Врешті в січні 1941 р. нам обом вдалося дістатись до Відня та вписатись на факультет права і політичних наук Віденського університету. Перші місяці у Відні матеріально не були легкими. Довелось шукати за принагідними роботами. Незабаром трапилася нагода працювати статистом при накручуванні фільмів. Праця не тяжка і добре платна, але не надовго, бо зближався вибух війни на сході, а організаційні справи цілковито зайняли час Любомира.

В Відні та на території теперішньої Австрії жила тоді поважна кількість робітників українців. Ортинський, ставши організаційним референтом ОУН на Австрію, енергійно взявся за організаційну працю. За декілька місяців і завдяки Любомирові організаційна мережа в Австрії почала справно функціонувати. І як прийшло до організації частин Дружин Українських Націоналістів (ДУН) у Відні (Німці назвали цю частину „Ролянд“), мережа організаційна дуже допомогла в справному підібранні охотників. Любомир вихав з „Роляндом“ до Румунії (Бесарабія). Дуже скоро, примушений враз з легіоном Любомир повернувся до Відня. Тут опісля гестапо його арештувало. Арештований, а відтак конфінований, він перебув коло року під поліційною контролею. Мені по розв'язанні легіону пощастило повернутися в Галичину, а звідтам з похідною групою добитися до Києва.

Ми знову зустрілились восні 1942 р. у Віденському університеті продовжувати студії та їх закінчити дипломом в березні 1943 р. Любомир залишився у Відні, бо думав готовити докторську працю, а мій шлях постелився до дивізії „Галичина“. Зимою цього року мав я змогу побувати у Відні вже як старшина дивізії. Саме коротко перед тим гестапо виарештувало весь український студентський актив. Від „недобитків“ я довідався про втечу Любомира до Бресляв і туди я за ним подався. Ми спільно вирішили, що в цій ситуації одинокий „безпечний“ вихід для нього — це вступити до дивізії. При допомозі сот. Д. Палієва, який зрозумів ситуацію, Любомир став вояком, а по перевишколі старшиною Дивізії.

Писати спогади про близького приятеля не легко, а про такого, як був Любо Ортинський, ще важче. Його життєвий шлях не був легкий. Він, людина емоційна, глибоко переживав події, невдачі й успіхи. Завдяки своїй наполегливості й працьовитості, він досягнув того, чого не змогли інші з його генерації. Помимо арештів, служби у війську, полону, закінчив свої студії докторатом, пройшовши три університети — Варшавський, Віденський і Мюнхенський. Став одним з визначніших наших журналістів і політиків — він щойно стояв на порозі своєї творчості й успіхів. Він спостерігав і студіював Захід, бо вважав, що нам можна багато від нього навчитися, особливо щодо політичної культури. Уважав себе „шляхетним“, і радо про це балакав. Очевидно, „шляхетство“ розумів в духовному, а не лише генеалогічному значенні. Його філософія спиралася на християнським світогляді. Він був критичним і дуже вимогливим супроти себе й інших. Мріяв про по-

сти в дипломатичному корпусі української держави, і з властивою йому солідністю до цього готувався.

Передчасна смерть і обставини не дали змоги здійснити ці його задушевні мрії.

**Петро Мельник**

## ДВА ЕПІЗОДИ

### В ТЮРМІ

— Хто є той вродливий, рожево-шокий, з синіми очима, юнак за президіальним столом? — питаюся свого сусіда на залі нарад під час Конгресу *Союзу Українських студентських організацій під Польщею* (СУСОП) 20 березня 1939 року.

— Це Любомир Ортинський, один із делегатів від *Варшавської Студентської громади*, — відповів він мені.

Не довелось мені познайомитися з Ортинським на Конгресі, бо вже 21 березня усіх учасників арештувала польська поліція. Я опинився з Ортинським у Львівських бригадках в одній келії, де було понад 20 в'язнів — націоналістів, комуністів, злочинців.

— Дістались ми до нової школи, іншої від наших університетів. Слід нам починати науку по-новому, — заявив Любко.

І ми почали...

Усі в'язні були відірвані від свого нормального життя: селяни від своїх господарств, ремісники й робітники від своїх верстатів, студенти від книжок, лябораторій і викладових заль. Студенти у довгих гутірках, дискусіях, а навіть лекціях, старалися проаналізувати й збагнути місце й призначення нашої батьківщини на тлі минулого й сучасного та визначити її ролю в майбутньому; накреслити пляни до дальшої дії, встановивши наші максимальні й мінімальні можливості.

— Вдар, вдар, гарматний дзвоне! Рознеси ці сірі грубі в'язничні мури в прах! — кликав кожного ранку один в'язень, засуджений на досмертну тюрму за підпал з вбивством.

І 1 вересня 1939 року мури нашої в'язниці задрижали від бомб з німецьких літаків.

13 вересня в'язнична сторожа викликала Любомира Ортинського, Маркіяна Охримовича і мене з речами до канцелярії. Нас випустили.

„Куди йти? Ми без документів!“

Здалеку доносився гул гарматного, кулеметного й рушничного стріляння. На горі перед нами стояв маєстатичний собор св. Юра. Туди ми звернули свої кроки.

Наша трійка опинилася у глибоких підземеллях собору серед багатьох визначних громадян м. Львова. Там на нас нерадо дивилися і радили знайти собі місце деінде — „на свіжомв повітрі здоровіше для тюремників“. При-

міщення, „ложку щедрої страви“ й багато щирого українського серця ми врешті знайшли в одній робітничій родині, яка тимчасово перенеслася з загроженого воєнними діями передмістя до зовнішніх забудовань св. Юра.

— Хоч я сам з шляхетського роду, але тисячу разів волію бути в товаристві такої робітничої родини, як ця, ніж якоїсь „сметанки“, — високо оцінив Любко Ортинський наших щедрих господарів.

## У ВІДНІ

Січень 1941 рік. Ми оба на Віденському університеті — Ортинський як студент політичних наук, а я продовжував свої агрономічні студії. Події ляхів котилися по Європі. Ми бачили й знали, що удар між Німеччиною і союзним СРСР зближається, і приготувалися до нього.

Ортинський в неділі й вільний час їздив „у терен“ — до фабричних осередків, де жили й працювали наші молоді люди, не минаючи й „баворів“-фармерів. Він інформував їх про світові події та приготував до майбутніх вимог щодо української справи. Ці поїздки він робив нелегально, з великим ризиком перед німецьким гестапо.

Коли вибухла німецько-більшовицька війна, його праця дала великі успіхи у творенні *Дружин українських націоналістів* — групи „Південь“, яку німці назвали *Lerion „Ролянд“*, в якому був він теж інструктором під час вишколу вояцтва.

Після сформування *Lerionu* й виїзду до Румунії та Басарабії, Ортинський побачив, що німцям не можна вірити. В тайних гутірках він приготував наших вояків, що робити на випадок кризи. Коли наші вояки опинилися серед українського населення, їхній вплив відразу було видно.

В селі Унтилівці заквартирував наш курінь. Ночував теж у тому селі один румунський полк. Прийшли крадежі, грабежі, насильство. Тому що в селі було багато нехрещених дітей, румунський священик того полку запланував їх хрестити на другий день. Німецьке начальство погодилося, і наш відділ мав брати участь у хрестинах, а вояки мали бути „хресними батьками“. Ми були обурені такою „імпрезєю“, але у війську наказ — це наказ.

Не так думав Ортинський. У той день він подався серед наших людей, роз'яснюючи ситуацію, та радив, що їм робити. Ми вимаршували на майдан біля криниці посередині села, де вже стояв румунський священик при засвічених свічках, з кропилом у руці. Чекав, чекав, може з годину, а матері з дітьми не приходили. Оподалік стояли гурти людей, приглядаючися з цікавістю що з того вийде. Коли він спитався, в чому справа, йому відповів старший селянин: „Ви, батюшко, надармо тут не чекайте. Ми наших дітей не будемо сьогодні хрестити; ми зачекаємо, аж приїде наш український батюшка.“

## ОРТИНСЬКИЙ — НЕБУДЕННА ПОСТАТЬ

Любомир Ортинський уже в молодому віці мав ясну й чітко зарисовану ідею, в яку вірив і намагався її реалізувати — вірив в українську націю, і для неї віддав весь свій труд і всі свої змагання — вірив, що „боротьбою здо-



будеш ти своє право“. Уважав, що єдині українські збройні сили можуть вистоятися в Україні незалежність.

Його замилюванням була закордонна політика. Студії, знання чужих мов, зовнішній вигляд і манери, вдача — це були його додатні атрибути в цій діяльності. Він легко нав'язував нові знайомства, своєю веселою вдачею з'єднував собі приятельство. Був палкий в політичних дискусіях, але розходився з „інакочисляючими“ по-приятельському. Приставав з „горішніми“ й „долішніми“ колами нашої громади.

Ортинський ненавидів примітивну просвітянщину й плиткий етнографізм. Його обуренні не було меж, коли він побачив у Відні постановку *Запорожець за Дунаєм*, в якому роллю Карася введено „по-малоросійському“, як ледаря-п'яничку. Це він недвозначно висловив режисерам постановки.

Товариші жартома прозивали Ортинського: „Герой“, „Енерал“, „Їх ексцеленція“, „Міністер“ або навіть „Гінлеген“ — німецьке на „Долів!“, — яке він у приступі „шевської пасії“ любив давати своїм рекрутам на вишколі.

## ПОЛОН І ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ ЛЮБОМИРА ОРТИНСЬКОГО

Любомир Ортинський, як курінний старшина для особливих доручень, попав у центр бойових дій під Бродами. Важкопоранений в ногу, йому все таки пощастило вирватися з оточення бравурною їздою на теренохідній автомашині під обстрілом більшовицьких кулеметів. Вилікувавши рани, повертається восени 1944 р. до Нойгамеру, як і інші поворотці з-під Бродів, — в обставини спершу мало не півінтернованого: як наслідок тенденційного з'ясування німецьким начальством Дивізії про поставу українського вояка й старшини у фронтових боях. Пізньої осені 1944 р. переїжджає із своїм полком на Словаччину, а в лютому 1945 р. на Словенію, і звідти в березні — на советський фронт під Фельдбах-Гляйхенберг. Після капітуляції 8.5.1945 відходить з арієргардом Дивізії крізь Альпи на Захід. Доля рішила так, що ту частину дивізійної похідної валки — около 500 люда, — де знаходився Ортинський скеровано до Тамсвегу (південна Зальцбургщина) не на Філлях — на обсаджений англійцями терен(звідки переведено всіх згодом у Беллярію й Ріміні в Італії, а врешті в Англію), — але на Радштатт, до американців. Почалися тверді голодові дні американського полону. Треба було обороняти цю жменьку вояцтва і перед нахабністю дивізійних „іберменшів“, і перед невіглаством американських переможців, а врешті — після несповна дворічного полону — таки перед власними землячками, новими діпі-таборовими потентатами в Німеччині, яким вербовані часто ними ж у 1943 р. молоді „значковані під пахвою коляборанти“ були таки політично-невігідним балястом. Спершу отже: альпійська, наче закоркована пляшка, долина річки Ваграйну, де тижнями майже одинокою поживою була юшка з квасцо та кропили. Потім переїзд через Іннсбрук-Мюнхен до Бад-Айблінгу, котім місяці в околиці Вальгайму і над Рігзее. У Вальгаймі прийшлося пережити ще один вияв хамства зі сторони дивізійних „іберменшів“—поліцаїв полковника Баерсдорфа: всіх українців представлено американському командуванню як „ноторичних злодіїв і бандитів“, відділено в замкнутих горах

долину та передано під строгий нагляд цівок американських кулеметів. Так консеквентно повелися ці „товариші зброї“ ще й на прашання. Тому що до тої хвилини всі адміністративно-командні становища й штаби — за доброю традицією Дивізії — були обсажені виключно німцями, то тепер прийшлося організувати з нічого „все“: від довозу харчів (бо й рештки обозної валки полк. Баерсдорф залишив у себе зі жменькою своїх німців) по власних перекладачах, які б могли говорити з новим американським начальством уже безпосередньо.

Загроза видачі наших полонених американцями своїм тодішнім большевицьким союзникам висіла на волоску бодай увесь наступний рік полону — по літо 1946 р. Багато хто зі старшин і рядовиків скористався з доброго права кожного полоненого і — тайки втік з табору. Залишили їхній власній долі цих людей і ті, хто цю молодь був раніше організував до Дивізії. Ортинський однак, хоч мав неменшу нагоду й собі втекти, — рішив, з власного високого почуття громадського обов'язку, що тих кількох сотень розгублених людей залишати на призволище не слід, що хтось мусить сходжувати за них пороги, пороги нових властимущих, поки тим людям не будуть повернені всі права нормальної людини, щоб їх потім за якусь нелегальну втечу з полону не тровили „на волі“ різні погоні. Знав уже, що це значить нелегальне життя, вічний страх перед денунціяціями, — знав з власного досвіду. І свого таки він добився, коли спершу в серпні 1946 р. в таборі полонених у Регенсбурзі випущено рядових і підстаршин, а 11.1.1947 р. із табору в Людвігсбурзі — залишену ще тридцятку полонених старшин.

Але передше — в таборі полонених в Авербаху (біля Нюрнбергу) прийшлося пережити не один важкий день: видано большевикам в'язів, видано німців з Поволжжя, видано окремих старшин-словаків; однієї суботи роздано на два дні печиво хліба, що його якісь „лекарі“ змочили водою з розпущеним арсеніком... Померло від того декілька полонених у шпиталі, а скільки вийшло з підірваним здоров'ям, теж і в українській групі; спричинилося це кільком молодим людям до часткової втрати зору на все життя. Неодноразовий розпучений винував якраз Ортинського за те, що він, мовляв, своєю „політикою“ завів людей за дроти, замість сказати всім „розбігтися“. Не помагали логічні аргументи про те, а що було б тоді з тими „значкованими“, кого на доноси виловили б і таки позапроторювали б за дроти; а врешті — що обов'язок старшини опікуватися своїми людьми аж до останньої хвилини в полоні, а не лиш вимагати послууху й почестей „у добрі часи“. Скільки безконечних меморіалів довелося понаписувати до нових володарів, щоб витлумачити характер цієї військової частини, за яку Ортинський власне жадної політично-моральної відповідальності нести не був зобов'язаний; скільки насвітитися очима перед СіАйСі-старшинами? І ніколи він не заявляв нетерплячим товаришам: „Моя хата скраю; я вас туди не посилав!“ Речником української групи залишився аж до її повного звільнення. З полону старався про втримування контакту з УМХС-ом та українськими тодішніми громадсько-політичними чинниками.

Вийшовши на волю подбав зразу про завершення своїх університетських студій докторською дисертацією на факультеті політичних наук (30.10.1947) п. н. *Die Arbeitsbewegung und Lohnsysteme in den ländlichen Kollektiven der UdSSR.*

Працював то в УМХС, то, деякий час, при „АБН-Корреспондент“, то знову ж у Зальцбурзі перекладачем в переселенчій комісії ІРО. І тут треба було тоді змагатися за повноцінне визнання тодішніми іривськими кадиками власного минулого. Вперше не дописало йому тут здоров'я. Ще брав був живу участь у працях управи корпорації КУК „Листопад“, заснованої 1947 р. в Регенсбурзі, в підготовчому з'їзді Братства в Ной-Ульмі 1949р., а на засновному з'їзді Братства в Мюнхені-Фрайманні 29.4.1950 р. виготовив доповідь „1 УД на тлі політичних подій 2-ої світової війни“ (друковану згодом у збірнику „Броди“, 1951) — з тверезою оцінкою української політичної ситуації під час останньої світової війни. На кілька днів однак перед цим з'їздом він опинився в зальцбурзькій санаторії для сухітників. Виснажений голодуванням у полоні, його організм не витримав нового поневіряння — прийшлося пройти болічне лікування легенів з пневмотораксом. Обов'язковий аж до останнього віддиху, він тоді подбав, щоб виготовлена доповідь таки була зачитана на з'їзді. Прийшовши сяк-так до здоров'я, кидається в вир праці — і на комбатантсько-дивізійницькому і на громадському відтинках: працює в ЗУАДК в Мюнхені в відділі еміграції, правової оборони, інтервенуючи й далі в справі допущення до еміграції теж колишніх дивізійників, і то в формі висланих роз'яснювальних меморіялів, і таки індивідуально в кожному конкретному випадку перед відповідними властями. Перед новою „легіоновою політикою“ — вербувати українських людей на Корею — виступив якнайрішучіше за тогочасних політичних обставин.

Щоб інформувати колишніх товаришів зброї про даночасну ситуацію, щоб фіксувати наш гірко здобуваний історичний досвід — консеквентно підтримував думку про власні комбатантські публікації. Так зродилися тоді „Вісті Братства“; його це виключна заслуга, що вони перейшли на друковану форму. Він був промотором думки, щоб дивізійницькими публікаціями витлумачувати власному громадянству, в ім'я чого йшли були молоді люди під Бродами чи Гляйхенбергом на смерть у чужій уніформі. Так постав тоді зрадагований враз із О. Лисяком збірник „Броди“ (1951). У „Вістях“ появилася низка програмово-критичних статей і спогадів його пера, підписуваних хоч справжнім прізвищем, хоч псевдонімом „Л. Корбут“; становище головного редактора „Вістей“ займав у рр. 1952-56, себто аж до свого виїзду до США. Подібно залишався від 1952 р. аж до дня смерті діючим головою Братства.

Його заходам завдячують свою появу ще такі видання Братства як: „Календар укр. вояка на 1952 р.“, Є. Загачевського: „Спогади фронтовика“ (1952), О. Лисяка „За стрілецький звичай“ (1953), невідомого автора: „Чортківська офензива“ (1953) та Ю. Тиса-Крохмалюка: „Бої Хмальницького“ (1954). Співробітничав в „Українському самостійнику“, в „Сучасній Україні“ в „Америці“, в „Свободі“. В Нью-Йорку працював в редакції англомовного журналу „Пролог“ та щомісячного „Дайджесту“ — перекладав українські з підсовєтської української преси з коментарями та іншими видавництва. Займав становище журналіста-обсерватора при ООН в Нью-Йорку та з рамені свого політичного становища провадив різні дипломатичні акції в українській справі: брав участь у щорічних конференціях, призначених питанням укр. закордонної політики (1958, 1959, 1960), організував допомогіві акції для українців по країнах за залізною заслоною, інтервенції в їхніх справах перед різними чужими чинниками, включно до церковних (напр. меморіялову в справі правильної національної назви для українців у виданнях

Ватикану; дипломатичну акцію серед держав ООН 1960 р. в справі колоніаль-ного подолання УРСР а раниш — в справі листа укр. політ'язнів по кон-цтаборах Мордовії, тощо). Удостоївся кілька разів на найливі згадки в шд-советській пресі.

Бувши ще в Німеччині, слідував в міру можливостей за українським питанням на боннських паркеті, стравився заторкнути його в різних диску-сійних більше-національних зустрічах: у 1953-55 рр. брав участь у дискусій-них вечорах міжнародного клубу при штуттартському райоі, на міжнарод-них з'їздах ІМКА (1956): на з'їздах німецьких втякачів і виселенців слідував за нагледним поставленням української політичної проблеми. Актуальні пи-тання України старався ступіновати, наскільки можливо, з безпосередньої обсервації при кожній нагоді: то їзучи опитувати (1955) німецьких поворот-ців із полону в ССР до табору у Фрідланді біля Леттінгену, щоб довідатися, чим живе і дише «концтабірна Україна» на Боркелті чи в Тайшеті, то при-глядалоць турістам із УССР на виставі в Брюсселі 1958 р. чи то на ко-муністичному фестивалі молоді в Відні 1959 р. При тім активно співпрацю-вав при організуванні скромних інформативних виставок української книжки на емітрації по відповідних книгарнях у Брюсселі та Відні.

Як журналіст належав до організаторів дискусійного клубу в Мюнхені «Крапка над і!» (1953-5), втримував контакт з польськими колегами пера. На комбатантському відтинку в США провадив лінійою скоордінувана праця Братства із ОБВВА, в висліді чого в Нью-Йорку приступлено 1961 р. до спільної публікації «Вісті Комбатанта», зредактування першого числа яких і технічною сторінкою їх друку сам займався.

Вихований громадські в патріотичній сім'ї та в гуртку ОУН доби «бурі» вимагав від себе і від кожної людини своєї нації — напруження всіх сил, вклучаючи до останньої жертви в вирішальну хвилину. Декламатор-ської заріканості, т. зв. гляшаного патріотичного тропатрства, не тер-пів; мужність, витривалості очікував від кожного. Якщо не раз падали з його уст терпкі слова правди на адресу власних земляків, то причиною тут було його прагнення, щоб займали вони на кожному відтинку таке місце, якого слід очікувати від репрезентантів 40-мільйонного етносу. Щоб часом не дурити себе можливім роздумуванням власних успіхів, він постійно ста-рився порівнювати наш даночасний стан із станом інших, державних націй. Те порівнювання було для нього завжди мирним власних успіхів і недовга-ням. Таку саму методу компаративного зіставлювання застосовував і в пер-сональному цінюванні людей. Нічого іншого так не бажав власній нації і со-бі, як стати «нормальною нацією» — відповідно до питомої ваги свого на-селення. Богило його кожне неспіткнення до такого стану. Потішав себе думкою, що хоч нашім дітям буде заощаджено того комплексу неповноцін-ности. Метою порівнювання освіти дозволяла йому критично ставитися теж до інших націй в їх політичному житті: до поляків, німців, яких політичне життя особливо пильно вивчав. До Нью-Йорку тягнуло його як політика-ди-пломата: «Во нині вирішно ведеться українська політика зовнішня на диплом-матичному пакеті лиш у Москві і Вашингтоні; хай же одні українці всіма си-лами стараточся вигратати свою карту в Москві, а ми, як «конкуренти», допомагатимемо їм у тому в Вашингтоні» — звычай його жартівливий парадокс.

О. Горбач

„Вісті“ ч. 103